

**CAN LLINÀS O CAL MALLORQUÍ (ALELLA, EL
MARESME). NOVES DADES SOBRE UN ESTABLIMENT
RURAL DE TRADICIÓ IBÈRICA, AMB ELEMENTS DE
CULTE DOMÈSTIC D'ÈPOCA ROMANA I UN IMPORTANT
CONJUNT DE *TERRA SIGILLATA***

Marta Prevosti Monclús (ICAC, Tarragona)
Ramon Coll Monteagudo (Museu de l'Estampació, Premià de Mar)
Joan Francesc Clariana Roig (CEAH, Mataró)

1 - Situació geogràfica i geològica

El jaciment de Can Llinàs o Cal Mallorquí es troba en el municipi d'Alella (El Maresme), en les coordenades UTM 31N/ETR S89: E (X): 441788.7; N (Y): 4594054.5; Z: 128 m.

Can Llinàs o Cal Mallorquí està sota el Turó de les Monges, entre dos torrents que només duen aigua en època de forts aiguats. El terreny és essencialment saulonenc, típic de la comarca, que ha estat fonamentalment dedicat a la vinya des de fa anys. El seu relleu és suau, quelcom accidentat però. Es troba a prop del barri del Rost, que els darrers anys ha crescut en la seva direcció, i no gaire lluny del veí terme municipal de Teià. Propietats properes són Can Calderó, Can Boquet, Can Cabús de Baix, o Can Serra¹.

2 - Antecedents arqueològics

Com en tants altres indrets de la comarca del Maresme, les troballes de material antic han estat abundoses i continuades. No fou fins l'any 1969 en què es programà una excavació, que fou dirigida per Lluís Galera. Es realitzaren diferents sondejos amb resultats diversos, que han estat inclosos en estudis més o menys generals sobre l'arqueologia de la zona (SANAHUJA 1971, 84, fig. 22,6; RIBAS 1975, 12; SANMARTÍ 1986, 812-813; GÓMEZ *et al.* 1994, 237; OLESTI 1995, essencialment 411-412). El jaciment es troba exhaustivament referenciat a la Tesi Doctoral de Marta Prevosti (PREVOSTI 1981, 246-257, fig. 34, làms. XIII -1 a 18- i XIV -19 a 26 i 1 a 17-).

Pel que fa a la gestió administrativa, l'indret consta en la carta Arqueològica del Maresme (IPAC 1987), i al catàleg de patrimoni històric, artístic, cultural i mediambiental d'Alella, integrat al seu POUM (DD.AA. 2014, codi ZIA007).

De la intervenció de 1969 destacà la troballa d'un dipòsit de planta quadrangular amb les parets combades, en el que es documentaren, a més d'altres materials, dues pedres en posició vertical que en sostenien una altra de plana i horitzontal, que formaven una caixa de 30 cm d'ample, en l'interior de la qual aparegué un tresoret de 17 monedes, repartit en tres grups de dues adherides, un de quatre, sis monedes més soltes i una darrera adherida a un fragment de ferro. Cronològicament van des de l'època de Domicià fins a Filipus II. D'aquest arc cronològic hi trobem representats Trajà, Adrià, Marc Aureli, Maximinus, Gordià III, Filipus I i Màximus. Val a dir que tots els exemplars numismàtics eren en bon estat de circulació (MATEU LLOPIS 1971, 197, núm. 1.348; GURT 1977, 81-89)². Altres materials destacables de la cisterna són un fragment escultòric en bronze de 2 per 3 cm., que representa un cap de Silè, força deteriorat, i un fragment de ceràmica ibèrica que sembla voler representar un vaixell grafitat *post cocturam* (GALERA 1975, 19-21; GALERA 1976, 41-43).

Al sud de l'esmentat dipòsit es localitzà una sitja, que donà com a resultat la troballa de materials d'època ibèrica final. Més cap el nord, en un marge, es vesllumaren parets, amb presència d'*opus signinum*, molta tègula i àmfora (PREVOSTI 1981, 246 i ss.).

Les conclusions d'aquell estudi deien: "El fragment de ceràmica protocampaniana juntament amb les ceràmiques ibèriques pintades i les campanianes A, ens fan pensar en l'existència d'un petit establiment ibèric anterior a la vil·la romana. Aquest es devia anar romanitzant poc a poc fins a convertir-se en una vil·la o en un *vicus*. De fet, ens fa pensar en aquesta darrera possibilitat, l'extensió de les troballes, que és molt àmplia i que, per tant sembla correspondre o bé a una gran vil·la, o bé a un nucli d'hàbitats rurals. La riquesa dels materials exhumats ens fan pensar en un establiment d'una certa importància. Atenent a les ceràmiques, l'època més pròspera sembla que fou entre els segles I i II dC. Però fins que el jaciment no s'hagi excavat del tot, no ho podrem saber amb seguretat. A meitats del segle III va sofrir les conseqüències de la crisi general que afectava l'Imperi Romà (i potser fins i tot les invasions franco-alamanes) com ens indica el tresoret, que arriba fins el 246 dC. Però posteriorment continua vivint, almenys fins el segle V dC" (PREVOSTI 1981, 257).

Com es desprèn d'aquestes reflexions, el jaciment resultava atípic dins del conjunt d'establiments rurals romans que s'estaven estudiant. En primer lloc l'extensió era notable, cosa que va fer pensar en un *vicus*. En segon lloc, l'antiguitat dels materials revelava l'existència d'un d'aquests establiments ibèrics de plana, tan difícils d'estudiar, per la precarietat de les restes que ens en arriben, i que coneixem encara de forma deficient (una síntesi a nivell comarcal fou publicada ja fa uns anys, *vid.* PUJOL i GARCIA 1994, 87-129). És interessant, doncs, en aquests moments, oferir a la comunitat científica dades que puguem obtenir sobre aquesta mena de jaciments per a poder arribar, un dia, a avaluar amb justesa l'abast de la seva distribució, densitat i funció dins de la societat i la història del món ibèric.

3 - Les noves troballes

Posteriorment a la intervenció de 1969 s'han dut a terme en aquest lloc, que sapiguem, al menys dues intervencions més en la dècada dels anys vuitanta del segle passat. La primera d'elles destapà un forn, que en la nostra visita del dia 8 d'octubre de 1988 ja trobarem excavat, i del què varem realitzar un croquis (fig. 2, *supra*). Es tracta d'una estructura de planta circular, de 3,35 m de diàmetre, amb *prae-furnum*. Possiblement pertany al tipus 1c' (LE NY 1988, 42, fig. 22a). Examinant els talls deixats per aquesta irregular intervenció vam observar l'existència de tres estrats, que descrivim tot seguit:

UE-1: format per terres sovint sobreposades, argilenques, amb alguns components de calisses, de color amarronat clar. El material que s'observava en els talls consistia fonamentalment en *tegulae* i rajols. Les parets que formaven la cambra de combustió eren de fang, retallades del mateix terreny.

UE-2: es tracta del *prae-furnum* i la cambra de cocció pròpiament dits. La terra era com la de l'estrat anterior, però amb un component important de cendres i carbons a clapes.

UE-3: es tracta de la base de la cambra de combustió, per damunt de la qual hi aniria la graella, ja desapareguda, és a dir, un sòl fet a base de rajols i *tegulae* trencades, recobert de calç. Per sobre seu encara restaven algunes pedres, que probablement ajudaven a sostenir la graella.

No fou evidenciat cap material arqueològic que ens permetés situar cronològicament aquesta estructura amb versemblança. Atès que no s'ha documentat cap escombrera associada, i que allò evidenciat consisteix fonamentalment en materials constructius -*tegulae* i rajols fonamentalment-, haurem de suposar que la funcionalitat d'aquest forn fou la de coure aquest tipus de peces.

Les altres estructures d'aquest jaciment, que són l'objecte principal del nostre estudi, són tres sitges, que cal sumar a la documentada en 1969 (PREVOSTI 1981, pàg. 247 i ss.). Les esmentades sitges es trobaven al NW de la propietat de Can Llinàs o Cal Mallorquí, a uns dos-cents metres aproximadament, en un turonet on ara s'aixeca una casa. La construcció d'aquesta, en 1981, amenaçava aquestes estructures, per la qual cosa foren excavades per aficionats de la localitat els dies 5 i 6 de desembre d'aquell mateix any.

D'aquesta intervenció no resta pràcticament cap documentació: tan sols un croquis de la planta i les mesures d'aquestes estructures, que ens han estat facilitades pels seus excavadors i que hem situat en planta en base a les seves dades (fig. 2, *infra*). Igualment hem estat informats que les sitges núms. 1 i 2 contenien una moneda cadascuna (una d'"ibèrica" i una de "romana"), material que no hem pogut afegir als altres que estudiem en el present treball atès que es troben desaparegudes. La sitja núm. 3 era buida de material arqueològic, a excepció d'uns fragments de bronze pertanyents a una "olleta" (possiblement el *simpulum* de la figura 12, 89, *vid. infra*).

Passem tot seguit a ressenyar les principals característiques de cadascuna d'aquestes estructures:

Sitja 1: de forma el·líptica, mesura 1,80 per 1,50 m. Presenta una mena de graó que arriba fins els 2,10 m, del qual no sabem la relació que pot tenir amb la mateixa sitja. La seva profunditat màxima és d'1 m.

Sitja 2: també de forma el·líptica, mesura 1,80 per 1,60 m, essent la seva profunditat màxima de 0,70 m. Es troba a 0,50 m de la sitja 1 en direcció SE.

Sitja 3: és la més petita del conjunt. Presenta una forma més arrodonida que les altres, doncs mesura 1,35 per 1,25 m. La seva profunditat és de 0,95 m, tot i que potser aquesta no era la seva fondària total. Es troba separada 3,20 m de la sitja 1 en direcció W, i 2,50 m de la sitja 2 en direcció NW.

Les restes exhumades en totes tres -recordem que la núm. 3 tan sols contenia uns fragments de bronze- no foren separades ni per procedència ni estratigràficament³. Tan sols es diferencià el material arqueològic superficial, recollit abans de l'excavació. Tenint en compte, doncs, que des d'un punt de vista científic només podem estudiar la pràctica totalitat del material arqueològic *per se*, hem cregut més adient tan sols separar allò que versemblantment té un origen superficial. La resta ha estat agrupat en un sol lot, prescindint d'especulacions sobre la seva possible procedència.

3.1 - Les restes superficials

El material considerat superficial és relativament escàs, i en alguns casos es troba rodat.

Es recolliren un parell de fragments de ceràmica atribuïbles al bronze final-I edat del ferro (fig. 3, 1 i 27), testimonis de l'ocupació del lloc en època preibèrica.

Les terrisses d'importació consisteixen essencialment en ceràmica campaniana A i campaniana B de Cales. De la primera categoria es documenten les formes Lamb. 55/F2233-2234 (fig. 3, 2 i 3); Lamb. 5/F2250 en campaniana A tardana (fig. 3, 4 i 5); Lamb. 33b/F2973 (fig. 3, 6); tres fons de forma indeterminada en campaniana A tardana, dels que n'hem dibuixat un (fig. 3, 7), i 7 fragments sense forma.

De la campaniana B de Cales testimoniem les següents formes: Lamb. 2/F1220 (fig. 3, 8); Lamb. 9/F2111 (fig. 3, 9 i 10); Lamb. 5 (fig. 3, 11, i possiblement 14 i 14 bis); una nansa del tipus Morel 6 (1981, 476, pl. 239, 6); Lamb. 1/F2323 (fig. 3, 13), i 15 fragments sense forma, alguns dels quals són d'excel·lent qualitat (característiques de les produccions antiga i mitjana), mentre que d'altres presenten unes pastes més poroses i toves, amb uns vernissos més amarronats característics de la fase tardana de la producció. En general són força plans, tot i que n'hi ha algun de corbat.

La ceràmica grisa de la costa catalana està representada pels bols de la forma A-I (fig. 3, 15) i B (fig. 3, 16, 17 i 18); per la gerreta bicònica de la forma D-III (fig. 3, 19, 20, i possiblement 21 i 22), així com per 2 fragments de carenes i 5 fragments de fons i paret, no representats; pel plat tipus C-I *similis* (fig. 3, 23), i per un fragment sense forma.

Fou evidenciada també una vora de *kalathos* amb la pintura molt perduda (fig. 3, 24) i un fragment sense forma de terrissa ibèrica.

Amb aquest conjunt fou recollit un fragment de terracota de color ataronjat que presenta una pasta de tipus ibèric, tova, molt fina i lleugerament vaquolada, sense desgredant apreciable a simple vista, que representa una figura femenina de cabell llarg amb un adornament *kalathoide* per damunt del cap. Es troba en un estat d'erosió molt lamentable, ja que està molt gastada. El seu prototipus recorda la iconografia d'algunes deesses mediterrànies del tipus Demèter, Tanit o Astarté (fig. 3, 26).

Completen el lot un fragment de *dolium* estampillat (fig. 3, 25) i un fragment de sílex de forma quadrangular, molt possiblement usat com a pedernal d'arma de foc.

Resumim aquest apartat en el següent quadre:

	Total parcial	NMI	% Total
Total frags.	62	23	100,00
Total fina	56	18	90,32
Total comuna	1	1	1,61
Total a mà	2	2	3,23
Total grans vasos	1	1	1,61
Total altres mat.	2	1	3,23

3.2 - Les restes de les sitges

Atès que no disposem de cap registre arqueològic ens veiem obligats a agrupar el material tipològicament. Cal recordar que gairebé tot ell fou exhumat en les sitges núms. 1 i 2, mentre que a la núm. 3 es recuperaren uns fragments de bronze (possiblement el *simpulum*, *vid. infra*).

La campaniana A es troba representada per la forma Lamb. 27 ab/F2788 amb 5 peces (fig. 4, 28-32); per la Lamb. 28/Morel F2640 (fig. 4, 33), i per un fons potser de la forma Lamb. 27, no representat gràficament.

De la campaniana B de Cales, tenim un perfil sencer d'un plat de la forma Lamb.5/Morel 2258, amb un peu motllurat assimilable al tipus Morel 113 (MOREL 1981, pl. 226) (fig. 4, 34).

Com és típic en les fases tardanes trobem dues peces en ceràmica de vernís negre d'imitació, un vas que recorda el tipus Lamb. 28 (fig. 4, 35) i un fons potser de gerreta (fig. 4, 36). Tots dos presenten una pasta de tipus ibèric i un vernís espès i brillant, d'aspecte xarolat, que recorden produccions semblants ja detectades en altres llocs de la comarca (p.e., GARCIA *et al.* 2007, 69-84).

Com a àmfora púnica centremediterrània, fou recuperat un fragment del tipus Ramon T. 7.4.2.1 (fig. 4, 37). També es constata la presència d'àmfora ibèrica, amb dos fragments de vores (fig. 5, 38), així com també tres nanses i 20 fragments de paret, atribuïbles a aquest envàs.

Com a mostra de ceràmica ibèrica pintada, tenim una vora à *marli* de *kalathos* (fig. 5, 39) i dos fragments sense forma.

La ceràmica grisa de la costa catalana presenta una tipologia diversa, amb la gerreta D-II (fig. 5, 40); D-III, amb sis fragments dels que en representem dos (fig. 5, 41 i 42); els bols A-I (fig. 5, 43 i 44), A-II (fig. 5, 45) i 2.7 (fig. 46 i 47), i l'olleta forma 4.3. Altres peces són menys identificables, com ara 5 petits fragments de vores, una paret amb dues motllures de gerreta bicònica, i 56 fragments sense forma.

Quant a la ceràmica ibèrica comuna, hi trobem el *kalathos* (fig. 5, 54 i fig. 6, 55), l'olla de doble vora (fig. 5, 48), l'olla (fig. 6, 49) i el bol (fig. 7, 58). 41 fragments de paret completen el conjunt.

La terrissa ibèrica feta a mà de pasta grollera presenta les formes funcionals típiques, això és, el petit vas (fig. 6, 63), la tapadora (fig. 6, 64) i els grans atuells de cuina/emmagatzematge (fig. 6, 61 i 62). Completen el lot 4 petits fragments de vores, 4 fragments de paret amb pentinat extern, 5 fragments amb cordó digitat i 13 més de paret, llisos.

La *terra sigillata* itàlica està ben representada, amb 26 fragments de ceràmica: un fragment de vora de la forma Drag. 27/Conspectus 32 i un altre de possible (Conspectus 31), un fragment de vora de la forma Drag. 16/Goudineau 17 B/ Conspectus 12, un fragment de vora de la forma Drag. 15-17/ Conspectus 19 o 21, i un altre de carena, un fragment de vora de la forma Goudineau 16 B/ Haltern 7/ Conspectus 14, 2 fragments de vora de la forma Drag. 24/25/ Conspectus 33 (fig. 11, 75), un fragment de carena segurament de la forma Ritt. 9/Goudineau 27/ Conspectus 22/1 o 22/3, amb decoració de rodeta, un fragment de vora de la forma Ritt. 1/Goudineau 19 C/Conspectus 4.4, fragment de vora i fons d'una pàtera Ritt. 1/Goudineau 30/Conspectus 4.3/5-6, amb restes d'una decoració aplicada sota la vora, un fragment de vora de la forma Goudineau 11 (propera al tipus Conspectus 5), a més de 13 fragments sense forma.

Encara més ben representada està la *terra sigillata* gàl·lica, amb 183 fragments que permeten identificar uns 132 individus: un fragment de vora de copa de la forma Drag. 11, amb decoració, 24 fragments o conjunts de fragments del mateix bol de la forma Drag. 29, amb decoracions diverses, fragments pertanyents a 38 individus de la forma Drag. 37, 20 fragments sense forma decorats, un vas quasi sencer de la forma Drag. 33 amb marca amb pals, 1 pàtera quasi sencera de la forma Drag. 18/31 (fig. 11, 81) amb marca OF RONI, pertanyent al terrisser FRONTINVS, datat del 70/80 fins al 150/170 (GENIN et alii 2007, 204-205) o, segons Hartley-Dickinson, entre els anys 70 i el 95 dC (HARTLEY-DICKINSON 2009, vol. IV, 101 – 113). Hi trobem un exemplar paral·lelitzable a la vil·la romana de Torre Llauder (CLARIANA 2015, 154, 261). Hi ha altres fragments que permeten identificar les formes Drag. 27, Drag. 18/31, Drag. 15/17, Drag. 24/25, Drag. 27 i Drag. 33 (fig. 11, 82).

Destaquen algunes peces per la decoració, entre les quals un exemplar de la forma Drag 37 (fig. 9, 76), format per tres fragments que donen el perfil sencer, amb un fris únic decorat amb mètopes on es veu un motiu eròtic compost per dues figures: l'una dreta i amb un gran fal·lus rampant, mentre que l'altra, d'esquena a la primera, està inclinada cap endavant amb les mans sobre els genolls. Dues altres mètopes, que ocupen tota l'alçada del fris, presenten una Diana duent un arc i una llebre (o cabirol?), avançant cap a la dreta. Segons l'estil decoratiu s'ha de datar entre l'època flàvia i Trajà.

Un altre bol de la forma Drag 37 (fig. 9, 77) està decorat amb òvuls, sota la vora, una línia ondulada, una garlanda de volutes vegetals del tipus de la n.33 de la pl.XI d'Oswald (1948), un fris estret amb una garlanda recta formada per parelles de fulles simètriques (o puntes de fletxa) entre dues línies ondulades, un fris de gallons com els de la pl. XI, 18 de l'autor suara citat, una línia ondulada i al davall, una altra garlanda recta de parelles de fulles simètriques o puntes de fletxa. Oswald data tots aquests motius en època de Vespasià.

Un tercer bol de la forma Drag 37 (fig. 10, 78) presenta un fris d'òvuls amb llengüetes trifides y mètopes en el fris principal. En una de les mètopes s'identifica una figura de Diana amb arc i llebre. La següent presenta un lleó corrent cap a la dreta. Segueix una altra mètopa d'alçada sencera amb la representació d'una Victòria amb corona i palma avançant cap a l'esquerra. La següent mètopa representa una creu de Sant Andreu i no s'arriba a veure si és de cos sencer o sobreposada. La figura de Victòria s'assembla molt a la n. 814 de la pl. XXXIX d'Oswald (1936-37), on només el cap és molt diferent però tota la resta de la figura s'hi assembla molt. En un altre exemplar de la pl. 88 n.3 de Hermet (1934) hi ha una Victòria tan semblant a la nostra que sembla del mateix punxó. També hi ha una Diana força semblant a la nostra, encara que no tant, potser perquè està en part reconstruïda amb punts, en un vas de la forma 37, decorat, com el present, amb estil de mètopes "de la decadència". Data de Domicià-Trajà, com sembla ser el nostre. El lleó també s'assembla al de la pl. 88, n.3 de Hermet (1934). Altres paral·lels els trobem a la pl. XXI d'Oswald (1948), en peces datables de Vespasià, Domicià i Nerva.

Un altre exemplar de la forma Drag. 37 (fig. 10, 79) presenta una decoració, en el fris inferior, de dos motius sobreposats del que Hermet en diu "Arboréides simetriques". Al seu costat s'hi veuen dues figures humanes o monstruoses. La primera està tallada i molt desfigurada i la segona sembla o bé un ésser humà representat de front i de forma tan grollera que en podríem dir bàrbara, o bé es tracta d'un Pan molt atípic, tal vegada un Silvanus o un faune, representat de front i amb uns peus que més aviat semblen potes de boc. El seu cap s'assembla al de les màscares de la taula 62, n.1 de Knorr (1919) o als núm. 670 a 691 de Déchelette (1904) o al núm. 1291 d'Oswald (1936_37), però el paral·lel més pròxim de la figura completa l'hem trobat a la fig. 120, p. 151, de Fernández Galiano (1984).

La *terra sigillata* hispànica està representada per la forma hispànica 29 (reconstruïda), 37, fragments informes decorats i també les formes llises 15/17, 33, 8 i/o 27, amb 38 fragments, o 26 individus.

La *terra sigillata* africana A està representada per 30 fragments ceràmics, amb les formes Lamboglia 4/36 o Hayes 3, L. 9 o Hayes 26, L. 1 o Hayes 8 A, L. 2 o Hayes 9, L. 22 o Hayes 14, 15 o 16, L. 3 o Hayes 14 B, L. 23 B o Hayes 6, L. 3 i un coll de forma tancada, d'ampolla o cantimplora.

La *terra sigillata lucente* solament està representada per dos fragments, amb decoració de rodeta.

La *terra sigillata* africana D apareix amb dos fragments: una vora de la forma L. 51 o Hayes 59 i un fons decorat amb una palmeta estampada tipus D.

Les llànties han estat trobades molt fragmentades. S'han pogut identificar dos fragments de bec de lucerna de volutes, 6 fragments de vores de disc, un fragment del centre del disc amb decoració no identificada, 5 fragments de fons (un d'ells amb marca fragmentada, no legible) i 5 fragments sense forma. En una fotografia antiga apareix una llàntia procedent d'aquest jaciment, no estudiada per nosaltres, amb decoració d'una cràtera.

Per a la catalogació de la ceràmica de parets fines ha estat utilitzat l'Atlante II (DD.AA. 1985). Les formes evidenciades han estat la 2/414 (o tal vegada 2/416) de procedència bètica; les olletes I/329 i 2/298; els tipus I/5; I/46 (de procedència itàlica); I/103, i I/63. Altres fragments són massa petits com per ser classificats versemblantment, cas d'alguns bols, olletes, i alguna nansa de vas. Hi trobem abundants decoracions a la barbotina, amb els motius 12, 122, 159, 213, 226 i 390. No falten els fragments de parets sorrenques amb vernís de color marró grisós (2); els que porten un vernís taronja amb irisacions metàl·liques (8); n'hi ha amb vernís vermell brillant a l'exterior i mat a l'interior (4), de fabricació local, semblant a les gerretes procedents de Ca l'Alemanys i de Can Ciutadella (PREVOSTI 1981, fig. 6, 1, i fig. 27); hi trobem els fragments amb vernís marró del tipus I/96, I/106 o I/369; els que presenten una decoració a rodeta (3) dels tipus 5, 5a i 5p; i els de superfície allisada, possiblement de tradició ibèrica (3). Completen el lot dos fragments de fons, un fragment de nansa i altres 18 sense forma.

La ceràmica africana de cuina també es troba ben representada, amb 21 fragments de la forma Lamb. 10/Hayes 23; un perfil sencer de plat-tapadora del tipus Ostia I, 261 (fig. 11, 83); una cassola del tipus Ostia II, 303/Hayes 194 (fig. 11, 84); una cassoleta de la forma Atlante tav. CVIII, 10 *similis* amb un grafit *post cocturam* en forma d'aspa (fig. 11, 86); 15 fragments de vores o parets de cassoles de la forma Hayes 197; 25 fragments de vores de tapadores de la forma Hayes 196 A, i 15 fragments de fons estriats.

La ceràmica comuna romana d'elaboració presumiblement local és essencialment utilitària. Hi trobem l'olla del tipus Vegas 1 (fig. 6, 50); l'ampolla tipus Vegas 38 (fig. 6, 52), amb 7 exemplars més no representats; la gerra del tipus Vegas 43 (fig. 6, 53); el bol Vegas 21 (fig. 7, 59), i 15 vores més; el bol amb vora triangular (fig. 7, 56 i 57), de vegades amb patina cendrosa (fig. 7, 56 bis); el plat sencer tipus Vegas 20 (fig. 7, 85); la gerra tipus Vegas 40 (3 exemplars); la gerra tipus Vegas 43 o 44 (3 exemplars); la gerra tipus Vegas 44 (4 exemplars); la gerra tipus Vegas 45 o 46 (5 exemplars), i la gerra tipus Vegas 47 (3 exemplars). Hi trobem també tres fragments possiblement pertanyents a una cantimplora, 2 fragments de tapadores, 2 petits fragments de vora amb arrencament de nansa, dues vores rectes de cassoles, 3 fragments d'un gran gibrell, amb pasta com la de les *dolia*, 19 vores molt petites, inclassificables, 8 fragments de nanses (una d'elles amb un grafit en forma de X), i 25 fragments de fons, a més de 1.076 fragments sense forma, alguns dels quals presenten una pasta semblant a la ibèrica. Com a peces singulars destaquen 10 fragments de paret i l'inici del fons d'una mateixa cassola amb la superfície externa recoberta d'un vernís de color vinós; i 3 fragments d'una mateixa peça, una gerra, que presenta dues estries a la panxa, entre les què es troba el grafit *ante cocturam* MINO (fig. 11, 51).

La ceràmica comuna romana grisa no és excessivament abundant. Hi trobem l'ampolla del tipus Vegas 38 (fig. 7, 60); un altre petit fragment de vora, un altre de fons, i 15 fragments sense forma, quatre dels quals tenen la paret força prima.

La ceràmica romana de cuina d'elaboració local presenta les típiques pastes grogüeres de tonalitat marró o agrisada. Hi trobem la forma Vegas 1 (fig. 7, 65; fig. 8, 65 bis, 66, 67, 68, 69, 70, 72 i 74), amb 34 vores més assimilables a aquesta forma; una olla o cassola, morfològicament bastant similar a les peces anteriors només que més oberta, assimilable al tipus Vegas 8 (fig. 8, 71); 16 fragments de cassoles amb vora bífida del tipus Vegas 14; 3 fragments de morter del tipus Vegas 7, un d'ells amb decoració de ditades a la vora, i 10 fragments de vores de tapadores de la forma Vegas 17. Altres fragments són menys identificables formalment, com ara 3 fragments de nanses; 28 fragments de fons més o menys plans, segurament d'olla (Vegas 1?) o similar, i 302 fragments sense forma, amb diverses textures.

El vidre recuperat consisteix en una vora d'ampolla; un fragment de vora exvasada i doblegada sobre si mateixa; un fragment de fons; un fragment sense forma amb un tubet buit aplicat; 2 fragments de vidre pla, que possiblement indica la presència de finestres protegides amb aquest material, i 15 fragments sense forma.

De *dolia*, tan sols s'han documentat 2 fragments de vores i 40 fragments de paret.

L'àmfora evidenciada no és excessivament abundant, si la comparem amb altres categories ceràmiques. Concretament s'ha pogut identificar un fragment de cos estriat d'una peça ebusitana; 2 fragments d'una mateixa nansa d'àmfora itàlica amb marca trencada, on potser hi diu CVA; una carena, potser de Dr. 1, i una paret estriada de producció itàlica; dues nanses de Dr. 2/4 itàlica; dos fragments de vores del tipus Dr. 7-11 bètica; un fragment de vora del tipus Dr. 20 bètica; 2 fragments de vores del tipus Dr. 2-3 laietà, així com dos parets amb arrencaments de nanses del mateix tipus. Un fragment de paret, de producció laietana, presenta el grafit *ante cocturam* RSC (fig. 11, 87). La majoria dels fragments són, però, de paret: 109, majoritàriament de producció local.

El material constructiu no és escàs, havent-se constatat 100 fragments de *tegulae* planes; 17 fragments de *tegulae* amb vora; 19 fragments d'*imbrices*; 1 fragment de tovot; 1 fragment de *tegula mammata*, de calefacció; 3 plaquetes de marbre, i 9 fragments de morter de calç de factura romana.

Altres tipus de materials recuperats en aquesta excavació són majoritàriament funcionals: és el cas de 7 fragments de rebuig de forn; 6 claus de ferro amb cabota; 4 claus de ferro sense cabota; 10 pesos de teler; 2 taps fets a base de tègula o *dolia* retallats; una cartel·la en peça fragmentada, potser de *dolium* o *tegula*, on s'hi llegeix C·PLOGI (fig. 11, 88); 3 fragments de peces rodones i planes, de l'estil dels rajols, potser per fer *suspensurae*; 8 ascles de sílex, de les quals dues són de color blanc i presenten algun retoc, una altra és vermella (jaspi), també amb retocs, una de color negre amb bulb de percussió, i tres de grises; un fragment de fíbula de bronze, no identificada, i dos fragments d'agulla en os.

Finalment destaca en aquest conjunt la presència d'un *simpulum* en bronze del tipus Pescate B, potser trobat a la sitja 3 si ens atenim a les dades facilitades pels excavadors, que presenta el mànec sencer i conserva tan sols la part superior del vas. La peça ha estat consolidada (fig. 12, 89).

La malacologia estudiada és essencialment d'origen marí: 14 petxines del tipus *Glycimeris glycimeris*; un fragment de petxina del tipus *Acanthocardia tuberculata*; 5 fragments de petxina del tipus *Ostrea edulis*, i 4 fragments de musclo (*Mytilus edulis*).

L'osteologia precisaria d'un estudi especialitzat. Nosaltres hem identificat les següents elements: 10 ullals de porc senglar (*Sus scrofa*); 8 dents d'ovicaprí; 4 dents pertanyents a un gran rumiant; 5 dents sense classificar; 1 os de pollastre; 3 ossos del peu, pertanyents al gènere *Sus*; 6 costelles, potser d'ovicaprí; 101 fragments ossis no classificats, i un fragment d'os cremat, no identificat.

Com a quadre-resum del material estudiat dóna els següents percentatges:

TOTAL MATERIAL	Total parcial	NMI	% Total
Total frags.	2797	393	100,00
Total fina	453	114	16,20
Total comuna	1733	164	61,96
Total àmfora	149	14	5,33
Total a mà	32	9	1,14
Total grans vasos	43	2	1,54
Total altres mat.	387	90	13,84

El percentatge de ceràmiques fines és com segueix:

Ceràmica fina	Total parcial	NMI	%
Camp. A	7	6	1,55
Camp. B i afins	1	1	0,22
Vernís negre local	2	2	0,44
Ibèrica pintada	3	1	0,66
Tipus emporità	75	14	16,56
TS itàlica	26	12	5,74
TS gàl·lica	160	37	35,32
TS hispànica	38	16	8,39
TS afr. A	30	9	6,62
TS lucente	2	1	0,44
TS afr. D	2	1	0,44
Parets fines	107	14	23,62

Els percentatges de la ceràmica comuna és com segueix:

Ceràmica comuna	Total parcial	NMI	%
Ibèrica	46	5	2,65
Romana africana	79	40	4,56
Romana de cuina	388	49	22,39
Romana local	1202	68	69,36
Romana local grisa	18	2	1,04

La ceràmica feta a mà de les sitges és tota ella ibèrica:

Ceràmica a mà	Total parcial	NMI	%
Ibèrica	32	9	100,00

L'àmfora ofereix els següents percentatges:

Àmfora	Total parcial	NMI	%
Pún. Ebussitana	1	1	0,67
Pún. Centremed.	1	1	0,67
Ibèrica	24	2	16,11
Romana itàlica	6	3	4,03
Romana bètica	3	3	2,01
Romana laietana	114	4	76,51

Els grans vasos contenidors queden com segueix:

Grans vasos	Total parcial	NMI	%
Dolium	43	2	100,00

Finalment, la resta de materials donen els següents percentatges:

Altres materials	Total parcial	NMI	%
Pondus	10	10	2,58
Tegula	118	18	30,49
Imbrex	19	1	4,91
Later	4	1	1,03
Forn/escòria	7	1	1,81
Constr. indetermin.	12	2	3,10
Llànvia	19	6	4,91
Elements lítics	8	8	2,07
Metall	12	8	3,10
Vidre	21	5	5,43
Malacologia	24	17	6,20
Fauna	131	12	33,85
Agulla en os	2	1	0,52

Valoració

Com ja s'ha comentat més amunt, la falta de metodologia en l'exhumació de totes aquestes estructures (forn, sitges) ens priva d'una sèrie de dades que resultarien cabdals per entendre determinats aspectes del jaciment de Can Llinàs-Cal Mallorquí que estudiem aquí. És per això que pensem que cal ser molt prudents a l'hora de fer determinades interpretacions, i per tant les nostres conclusions hauran de considerar-se com a provisionals.

El primer aspecte que ens cal considerar és el cronològic. La presència d'alguns sílexs i terrisses preibèriques ens demostrarien una ocupació prehistòrica de la zona. Altres materials de cronologia similar, també procedents de Can Llinàs, que es troben dipositats al Museu de Nàutica del Masnou⁴, confirmarien aquest poblament primerenc.

La presència de ceràmica campaniana A amb formes com la Lamb. 27 ab/F2788 (fig. 4, 28-32), i la Lamb. 28/Morel F2640 (fig. 4, 33), ambdues pertanyents a la producció mitjana d'aquest taller però hereves de tallers anteriors a la campaniana A, indiquen que ens trobem en algun moment de mitjans segle II aC o poc abans. Més si tenim en compte que la forma Lamb. 28 deixa de produir-se entorn del 150 aC (SANMARTÍ i PRINCIPAL 1998, 210). Recordem que entre el material considerat com a superficial també es troben exemplars de campaniana A que poden ser datats cap a mitjans del segle II aC, com són els plats Lamb. 55 (fig. 3, 2 i 3).

De les sitges tan sols tenim un exemplar de pàtera del taller de Cales Lamb.5/Morel 2258, que atesa la seva qualitat i decoració sembla posterior al 150 aC. Observem, doncs, que la campaniana A es troba en una proporció de 7 a 1 respecte de la campaniana B de Cales. Si tenim en compte que a Burriac entre el 90-80 aC la proporció campaniana A-ceràmica calena es trobava en una proporció 56%-41% respectivament, i que en el decenni 80-70 aC les proporcions s'inverteixen (GARCÍA, PUJOL i ZAMORA 2000, 60), igual que succeeix en molts altres indrets, hem d'admetre que ens trobem en algun moment inicial entre el 150-125 aC. Moment que confirmaria la presència, en superfície, de la forma Lamb. 9/F2111 (fig. 3, 9 i 10), pertanyent a la variant antiga de la producció de Cales (PEDRONI 2001, 162 ss.), forma que ja havia estat detectada en una altra sitja del mateix jaciment (PREVOSTI 1981, 256). A la mateixa producció podria pertànyer un vas estudiat amb anterioritat al jaciment, de la forma Lamb. 32/F2132 (PREVOSTI 1981, 247, lám. XIII, 3) considerat aleshores com a "protocampanià", però que ara sabem que es testimonia també en les produccions de la calena antiga (PEDRONI 2001, 163-164, tavv. 27-núm. 216-221- i 28 -núm. 222-224-).

Aquestes cronologies fan plantejar-nos l'existència d'un possible establiment ibèric de plana, en la línia d'altres ja coneguts a la comarca (p.e. PUJOL i GARCIA 1994, 87-129), però del què no en sabem res llevat de la nombrosa presència de material inequívocament pertanyent a l'ibèric final en aquest conjunt (*vid. supra*),

que cal relacionar amb altres troballes properes, com ara les de Can Serra (SERVEI 1993, 168). L'establiment posteriorment es devia romanitzar i devia arribar al baix imperi, amb prou feines si tinguéssim tan sols en compte els materials estudiats aquí, amb presència d'unes poques TS *lucente* i TSAD. Afortunadament el lloc ha donat anteriorment més testimonis datables en època tardana, com són el tresoret de monedes ja al·ludit, i altres materials (PREVOSTI 1981, 246 ss.). Cal destacar també la presència, dins dels material recuperat a Can Llinàs, de diversos fragments de plaques de marbre, així com d'elements diversos d'hipocaust romà, que permeten pensar que hi havia uns banys a l'establiment. Tot plegat fa pensar que en algun moment, que no podem datar, hi va haver una zona residencial amb un cert luxe, dins del marc d'una molt probable vil·la romana.

Un aspecte que crida l'atenció en el conjunt de materials estudiat, és la presència de certs elements que poden considerar-se de caràcter ritual. Destaquem en primer lloc una figura femenina que, malgrat el seu rodament, permet distingir clarament que es troba abillada amb *kalathos* i vel (fig. 3, 26), elements que l'apropiarien a la representació d'una divinitat femenina del tipus Demèter-Kore/Persèfone. Ateses llurs característiques sembla tractar-se d'una figura en relleu que formaria part de la decoració d'un vas ceràmic, en l'estil de les peces trobades al castell de Cocentaina (GRAU 2000, 204, fig. 4), o de l'extraordinari *kalathos* trobat a la sitja núm. 15 del Bosc del Congost, a Sant Julià de Ramis amb representació del mite de Triptòlem (p.e., BURCH *et al.* 1995, 80-81, figs. 13-15).

De la mateixa manera, el *simpulum* de tipus Pescate B, possiblement trobat aïllat a la sitja 3 com ja s'ha comentat (fig. 12, 89), també és un element que presenta connotacions de caràcter ritual, bé religioses bé funeràries (CASTOLDI i FEUGÈRE 1991, 62), ja des de la primera edat del ferro (p.e., LUCAS 2003-2004). En el nostre cas es tractaria d'una peça que pot datar-se perfectament des de l'època romano-republicana (*circa* 100 aC) fins al segle I dC (CASTOLDI i FEUGÈRE 1991, 65-67). Potser es podria relacionar amb la presència d'un proper larari, tal i com es proposa per a elements com el *collum* o colador amb mànec (PÉREZ RUIZ 2014, 316-317). Com a peça, aquest *simpulum* és el primer trobat a Catalunya del tipus Pescate B, tot i que se'n coneixen en altres zones de la Península Ibèrica (ERICE 2007, 198) i a la Gàl·lia, on destaquen els trobats en contextos funeraris a Vieille-Toulouse (VIDAL 1991, 169-171).

En el conjunt de ceràmica *terra sigillata* destaquen les peces amb decoració figurativa:

- CM10313 a CM10315, en forma Drag. 37, amb tres mètopes. D'esquerra a dreta, en la primera s'observa el braç d'una figura incompleta, a la que se li veuen els peus, que subjecta una llebre o cabirol; la central és clarament un motiu eròtic, mentre que la de la dreta és clarament una Diana portadora d'un arc que subjecta amb la dreta una peça que ha caçat, difícil d'identificar. Tenint en compte l'escena, la mètopa de l'esquerra sembla una repetició del motiu de la dreta, és a dir, una altra Diana amb la seva cacera. La peça presenta un grafit *post cocturam* just dessota la vora (fig. 9, 76)

· CM10161-CM10165; CM10260-CM10261, també en Drag. 37 (fig. 10, 78). D'esquerra a dreta, quatre mètopes: en la primera un motiu vegetal en forma de creu de Sant Andreu; la segona, amb una Diana amb *kalathos* i arc subjectant una peça; en la tercera un (feli?) amb collar corrent cap a la dreta; i en la darrera mètopa, una Victòria (Nike) alada, amb la palma de la victòria a la mà esquerra i potser una pàtera en la dreta (el desgast del punxó no permet apreciar-ho prou bé).

· CM10250-CM255: en Drag. 37 (fig. 10, 79), presenta dues figures humanes o monstruoses. La primera, la de l'esquerra, està tallada i molt desfigurada, i no s'identifica amb claredat. La segona, al costat d'una apoteosi vegetal, sembla o bé un ésser humà representat de forma grollera, o bé es tracta d'un Pan molt atípic, o tal vegada un Silvà o Faune representat de front i amb uns peus que més aviat semblen potes de boc. Novament, el desgast del punxó i la fragmentació de la peça no permeten una correcta anàlisi.

Considerem que la decoració figurada de tots aquets vasos, referida a diverses divinitats del panteó grecoromà, són quelcom més que simples motius decoratius, per la seva reiteració i perquè cal tenir en compte que tots ells poden relacionar-se amb la renovació vegetal i animal, això és, que formen part de l'essència de la religió còsmica de les societats camperoles (entre altres, ELIADE 1978, 57). No s'ha d'insistir en les connotacions de fertilitat-fecunditat que presenta Diana (PARIS 1892, 132 i ss.; PENA 1973, 132-134; BAENA 1989; FRAZER 1989, 25-26, 31, 176 ss., 203), com també del possible Pan-Silvà-Faune, cas de ser-ho, que tampoc no és infreqüent trobar-lo associat amb Diana (FRAZER 1989, 177). D'altra banda, no hem d'oblidar que el jaciment no és altra cosa que una explotació agropastoril romana, i que com a tal la religiositat camperola, el *do ut des*, ho deuria impregnar tot, lligada a la vida quotidiana i al rendiment de camps i ramats (RAMOS 2013).

En circumstàncies potser semblants a la nostra, la decoració del material ofrenat en dipòsits votius també ha estat considerat rellevant, cas per exemple de la llàntia trobada en el pou del santuari d'Asklepios, a *Valentia*, amb una escena de sacrifici (HUGUET i RIBERA 2015, 232, 234), o dels bronzes del pou Cartanyà, a *Tarraco* (ROIG 2003). Cal dir, però, que també hi ha qui considera aquests motius religiosos, en el suport que es trobin, com a tan sols decoratius (p.e., GARCIA-ENTERO 2003-2004, 30, nota 30), opinió que no compartim atesa la gran càrrega simbòlica que deuriem tenir (PÉREZ RUIZ 2014, 77).

En desconèixer les circumstàncies de l'excavació d'aquestes sitges, no estem en disposició de poder determinar si es tractava d'estructures amortitzades sense més, com tantes, o tal vegada tenint en compte la singularitat d'alguns dels materials es produí algun tipus de deposició ritual en fossa, en l'estil del *bóthros* grec (RUIZ DE ARBULO 2002-2003, 192) o el seu equivalent romà, el *mundus* (Plutarc, *Romulus*, XI, 1-4; Ovidi, *Fastos* IV, 821-824). No falten exemples en aquest sentit, amb tipologies diverses, generalment dedicades a divinitats de la terra, com poden ser el dipòsit votiu de El Amarejo de Bonete, a Albacete

(BRONCANO 1989); la fossa del carrer Roc Chabàs de *Valentia* (RIBERA 1995, 194; HUGUET i RIBERA 2015, 227); algunes de les sitges del Mas Castellar de Pontós (PONS i ROVIRA 1997; RUIZ DE ARBULO 2002-2003, 180-184; PONS *et al.* 2011, 205-210, entre altres); algunes sitges del Bosc del Congost (RUIZ DE ARBULO 2002-2003, 191-192), i més a prop del nostre jaciment, les restes del jaciment de l'Hostal, a Cabrera de Mar (CELA *et al.* 2002, 49-67; amb més convenciment, CLARIANA 2008, 21-23).

Altres elements constatats, com per exemple els *pondera*, podrien tenir una funció ritual, tal i com succeeix al pou del santuari d'Asklepios de *Valentia* (HUGUET i RIBERA 2015, 240). El mateix podria especular-se amb el tresoret, trobat com recordarem dins d'una mena de caixa de pedra, en un dipòsit (GURT 1977, 81-89). No seria el primer cas de troballa d'un conjunt de monedes en un larari, cas de la vil·la de *Cornelius* a l'Ènova (València), o del *sacrarium* de Vilalba (Camós) (PÉREZ RUIZ 2014, 317-319), tot i que les circumstàncies de deposició són diferents de la nostra. També la figura del gall (fig. 12, 90), present en el peu d'una terracota damunt de la qual s'hi veu un peu humà, evidenciada en anteriors intervencions al jaciment (PREVOSTI 1981, 252, lám. XIV, 28), pot tenir una dimensió simbòlica d'acord amb tot el que venim teoritzant (PÉREZ RUIZ 2014, 357, 363).

Bibliografia

- L. Baena (1989): La iconografía de Diana en *Hispania*. *Boletín del Seminario de Arte y Arqueología* 55, pàg. 79-106 + làms. Valladolid.
- S. Broncano (1989): El depósito votivo ibérico de El Amarejo. Bonete (Albacete). *Excavaciones Arqueológicas en España*, 156. Madrid.
- J. Burch, C. Carrascal, J. Merino i N. Navarro (1995): L'emmagatzematge en sitges al pla de Girona. L'exemple del Bosc del Congost. (B. Agustí, J. Burch i J. Merino, eds.), *Excavacions d'urgència a Sant Julià de Ramis. Anys 1991-1993*, pàg. 71-84. Sèrie Monogràfica de Girona, 16. Girona.
- F. Burjachs, J.A. Cerdà, R. Coll, J.Ma. Defaus, A. Martín, P. Pratdesaba i A. Rigo (1987): *Carta Arqueològica de la comarca del Maresme*. Inèdita. Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- M. Castoldi i M. Feugère: Les simpulums. *La vaisselle tardo-républicaine en bronze. Actes de la table ronde CNRS organisée à Lattes du 26 au 28 avril 1990* (M. Feugère, C. Rolley, eds.), pàg. 61-88. Dijon.
- X. Cela, D. Zamora i V. Revilla (2002): El jaciment de l'Hostal (Cabrera de Mar, Maresme). *Laietània* 13, pàg. 49-67. Mataró.
- J.F. Clariana (2008): Nota sobre els cultes i espais sacres a Cabrera de Mar (El Maresme). *XXIV Sessió d'Estudis Mataronins*, pàg. 19-38. Mataró.
- J.F. Clariana (2015): *La Terra Sigillata alt imperial de la vil·la romana de Torre Llauder. Model de consum d'una comunitat privilegiada*. Tesi Doctoral, dirigida per M. Prevosti i R. Jàrraga. Universitat Rovira i Virgili. Tarragona (consultable en línia, <http://www.tdx.cat>)

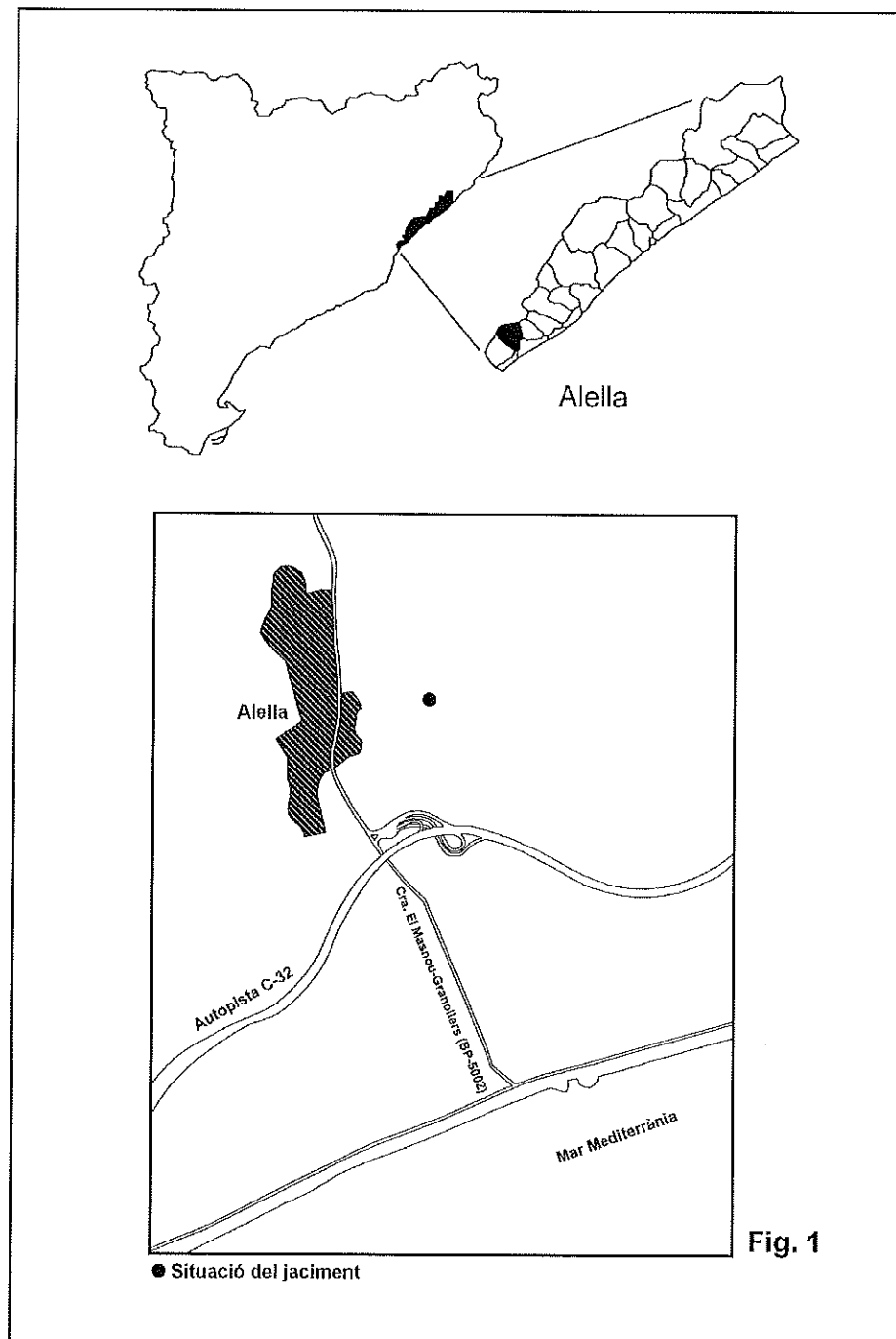
- DD.AA. (1985): *Atlante delle forme ceramiche II. Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (tardo ellenismo e primo impero)*. Roma.
- DD.AA. (2014): *Pla d'Ordenació Urbanística Municipal. Alella. Volum VI. Patrimoni mediambiental i zones d'interès arqueològic*. Ajuntament d'Alella. Alella. (Consultable en línia: http://www.alella.cat/ARXIUS/POUM2014/VI_4_categ_patrimoni_med_zia.pdf)
- J. Déchelette (1904): *Les vases céramiques ornés de Gaule romaine*. 2 vols. Paris.
- M. Eliade (1978): *Historia de las creencias y de las ideas religiosas*. Vol. I. *De la prehistoria a los misterios de Eleusis*. Madrid.
- R. Erice (2007): La vajilla de bronce en *Hispania*. A "Metalistería de la Hispania Romana" (C. Fernández Ibáñez, ed.). *Santuola XIII*, pàg. 197-215. Santander.
- D. Fernández Galiano (1984): *Complutum I. Excavaciones*. EAE, 137. Madrid.
- J.G. Frazer (1989): *La rama dorada. Magia y religión*. Madrid.
- L.I. Galera (1975): Alella i el mar (una nau púnico-fenícia a Alella. *Programació de les festes del mil·lenari del nom Alella*. 975-1975, pàg. 19-21. Alella.
- L.I. Galera (1976): El primer navili del Masnou. *Masnou. Fiesta Mayor de San Pedro*, pàg. 41-43. El Masnou.
- T. Garabito (1978): *Los alfares romanos riojanos. Producción y comercialización*. Bibliotheca Praehistorica Hispana, XVI. Madrid.
- V. Garcia-Entero (2003-2004): Algunos apuntes sobre el jardín doméstico en *Hispania*. *AnMurcia* 19-20, pàg. 55-70. Murcia.
- J. García, A. Martín i D. Zamora (2007): Les ceràmiques grises d'època tardorepublicana i augustal que imiten la vaixel·la d'importació: la costa laietana. *Les imitacions de vaixel·la fina importada a la Hispania Citerior (segles I aC-I dC)* (M. Roca i J. Principal, eds.). Sèrie Documenta 6. Tarragona.
- J. García, J. Pujol i D. Zamora (2000): Las cerámicas de barniz negro de los siglos II-I aC en la zona central de la costa laietana: los ejemplos de Burriac, Iluro y sus territorios. *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC: centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica Taula rodona. Empúries, 4 i 5 de juny de 1998* (X. Aquilué, J. García i J. Guitart, coords.). Mataró.
- M. Genin et alii (2007): *La Graufesenque (Millau, Aveyron)*. Vol. II. *Sigillées lisses et autres productions* (M. Genin, dir.). Editions de la Fédération Aquitania. Pessac.
- J. Ma. Gómez, J. Ma. Pérez i V. Revilla (1994): La siderúrgia al Maresme en època romana: una síntesi preliminar. *Laietània* 9, pàg. 235-250. Mataró.
- I. Grau (2000): Territorio y lugares de culto en el área central de la Contestania ibérica. *QPAC* 21, pàg. 195-225. Castelló.
- J. Ma. Gurt (1977): Un tersorillo del s. III en Masnou. *Gaceta Numismática*, 44, pàg. 81-89. Barcelona.
- B. R. Hartley, B.M. Dickinson (2008-2012): *Names on Terra Sigillata an index on maker's stamps and signatures on Gallo-Roman Terra Sigillata (Samian Ware)*. 9 volums. Institute of Classic Studies. Londres.
- F. Hermet (1934): *La Graufesenque (Condatomago)*. Paris.
- E. Huguet i A. Ribera (2015): La vajilla usada en ofrendas rituales en Valentia (siglos II aC-I dC). Cerámica específica y general. *SFECAG. Actes du Congrès de Nyon*, pàg. 221-244. Marsella.
- R. Knorr (1905): *Die Verzierten Terra Sigillata-Gefässe von Cannstatt und Königen-Grinario*. Stuttgart

- R. Knorr (1919): *Töpfer und. Fabriken Verzierter Terra-Sigillata des Ersten Jahrhunderts*. Stuttgart.
- F. Le Ny (1988): Les fours de tuiliers gallo-romains. Méthodologie. Étude technologique, typologique et statistique. Chronologie. *Documents d'Archéologie Française* 12. Paris.
- M. R. Lucas (2003-2004): Simpulum y bebida, marcadores de prestigio y jefatura durante el Hierro I (siglos VII/VI a.C.): entre el Hérault y el Ebro. *Kalathos* 22-23, pàg. 95-134. Terol.
- F. Mateu Llopis (1971): Hallazgos monetarios (XXI). *Numisma*, 108-113, pàg. 197. Madrid.
- F. Mayet (1983-84): *Les céramiques sigillées hispaniques. Contribution à l'histoire économique de la Péninsule Ibérique sous l'Empire Romain*. 2 vols. Paris.
- M.A. Mezquiriz (1961): *Terra sigillata hispánica*. 2 vols. València.
- J.-P. Morel (1981): *Céramique campanienne. Les formes*. Roma.
- O. Olesti (1995): *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I a.C.). Estudi d'arqueomorfologia i història*. Mataró.
- F. Oswald (1936-37): *Index of Figure-Types on Terra Sigillata ("Samian Ware")*. Liverpool.
- F. Oswald (1948): *The Terra Sigillata (Samian Ware) of Margidunum*. Nottingham.
- F. Oswald i T.D. Pryce (1966): *Index of Figure-Types on Terra Sigillata*. Suppl. To the Ann. Arch. And Anthr. 23-24. Liverpool.
- E. Pagès (1985): Una troballa de monedes. *La Clau*, 86, pàg. 7. Vilassar de Mar.
- P. Paris (1892): Diana. A Ch. Daremberg i E. Saglio: *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*. Vol. II, pàg. 130-157. Paris. Consultable en línia: <http://dagr.univ-tlse2.fr>
- L. Pedroni (2001): *Ceramica calena a vernice nera. Produzione e diffusione*. Città di Castello.
- M. J. Pena (1973): Artemis-Diana y algunas cuestiones en relación con su iconografía y su culto en Occidente. *Ampurias* 35, pàg. 109-134. Barcelona.
- M. Pérez Ruiz (2014): Al amparo de los lares. El culto doméstico en las provincias romanas Bética y Tarraconense. *Anejos de Archivo Español de Arqueología*, LXVIII. Madrid.
- E. Pons i M.C. Rovira (1997): *El dipòsit d'ofrenes de la fossa 101 de Mas Castellar de Pontós: un estudi interdisciplinari*. Estudis Arqueològics, 4. Girona.
- E. Pons, L. Colominas, M. Saña i A. Vargas (2011): Mas Castellar, Pontós. Gérone. A.R. Roure i L. Pernet (dirs.): *Des rites et des Hommes. Les pratiques symboliques des Celtes, des Ibères et des Grecs en Provence, en Languedoc et en Catalogne*, pàg. 205-210. Paris.
- M. Prevosti (1981): *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*. Badalona.
- J. Pujol i J. García (1994): El poblament ibèric dispers al Maresme central: l'exemple de Can Bada (Mataró) i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'Iluro. *Laietània* 9, pàg. 87-129. Mataró.
- A.P. Ramos (2013): Breves notas sobre religiosidade, superstição e magia nos Tratados de Agronomia dos Romanos. *Conimbriga* LII, pàg. 129-146. Coimbra.
- M. Ribas (1975): *El Maresme en els primers segles del cristianisme*. Mataró.
- A. Ribera (1995): Una peculiar fosa de fundació en *Valentia. Saguntum* 29, pàg. 187-195. València.
- J. F. Roig (2003): Els vasos de bronze del pou Cartanyà. Un aixovar sacre de l'antiga Tarraco. *Revista d'Arqueologia de Ponent* 13, pàg. 83-124. Lleida.
- Mª V. Romero (1985): *Numancia I. La terra sigillata*. EAE 146. Madrid.
- J. Ruiz de Arbulo (2002-2003): Santuarios y Fortalezas. Cuestiones de indigenismo, helenización y romanización en torno a Emporion y Rhode (S. VI-I a.C.). *CuPAUAM* 28-29, pàg. 169-202. Madrid.

- M.E. Sanahuja (1971): Instrumental de hierro agrícola e industrial de la época ibero-romana en Cataluña. *Pyrenae*, 7, pàg. 61-110. Barcelona.
- J. Sanmartí (1986): *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i història*. Tesi Doctoral dirigida per M. Tarradell (publicada en microfita en 1987).
- E. Sanmartí i J. Principal (1998): Cronología y evolución tipológica de la Campaniense A del siglo II aC: las evidencias de los pecios y de algunos yacimientos históricamente fechados. *Les fàcies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC i la primera meitat del segle II aC* (J. Ramon et al., eds.). *Arqueomediterrània*, 4, pàg. 193-215. Barcelona.
- Servei d'Arqueologia (1993): Can Serra, Alella. *Època romana. Antiguitat tardana. Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya*, 1, pàg. 168. Barcelona.
- M. Vidal (1991): La vaisselle tardo-républicaine en Gaule du Sud-Ouest. Chronologie et fonction, d'après les contextes clos. *La vaisselle tardo-républicaine en bronze. Actes de la table ronde CNRS organisée à Lattes du 26 au 28 avril 1990* (M. Feugère, C. Rolley, eds.), pàg. 169-191. Dijon.

NOTES:

- 1.- On també s'han evidenciat restes arqueològiques (SERVEI 1993, 168), que cal relacionar amb les de Can Llinàs-Cal Mallorquí. Per a més dades al respecte ens remetem al capítol de conclusions.
- 2.- J. Ma. Gurt situa erròniament al Masnou la troballa d'aquest tresoret. Fins i tot el una publicació local de caràcter divulgatiu es reproduïx el mateix error de localització (PAGÈS 1985, 7).
- 3.- Els excavadors ens han insistit en el fet que la sitja núm. 1 contenia material arqueològic republicà, amb una moneda també "ibèrica", mentre que la núm. 2 presentava material romà imperial, amb una altra moneda igualment "romana". Amb tot, l'experiència arqueològica difícilment confirma separacions tan rigoroses de restes tan properes espacialment. Atès que a l'hora d'estudiar el present material aquest es trobava barrejat, ens estimem més ser prudents en aquest aspecte.
- 4.- Material actualment en estudi per part d'un de nosaltres (R. Coll).

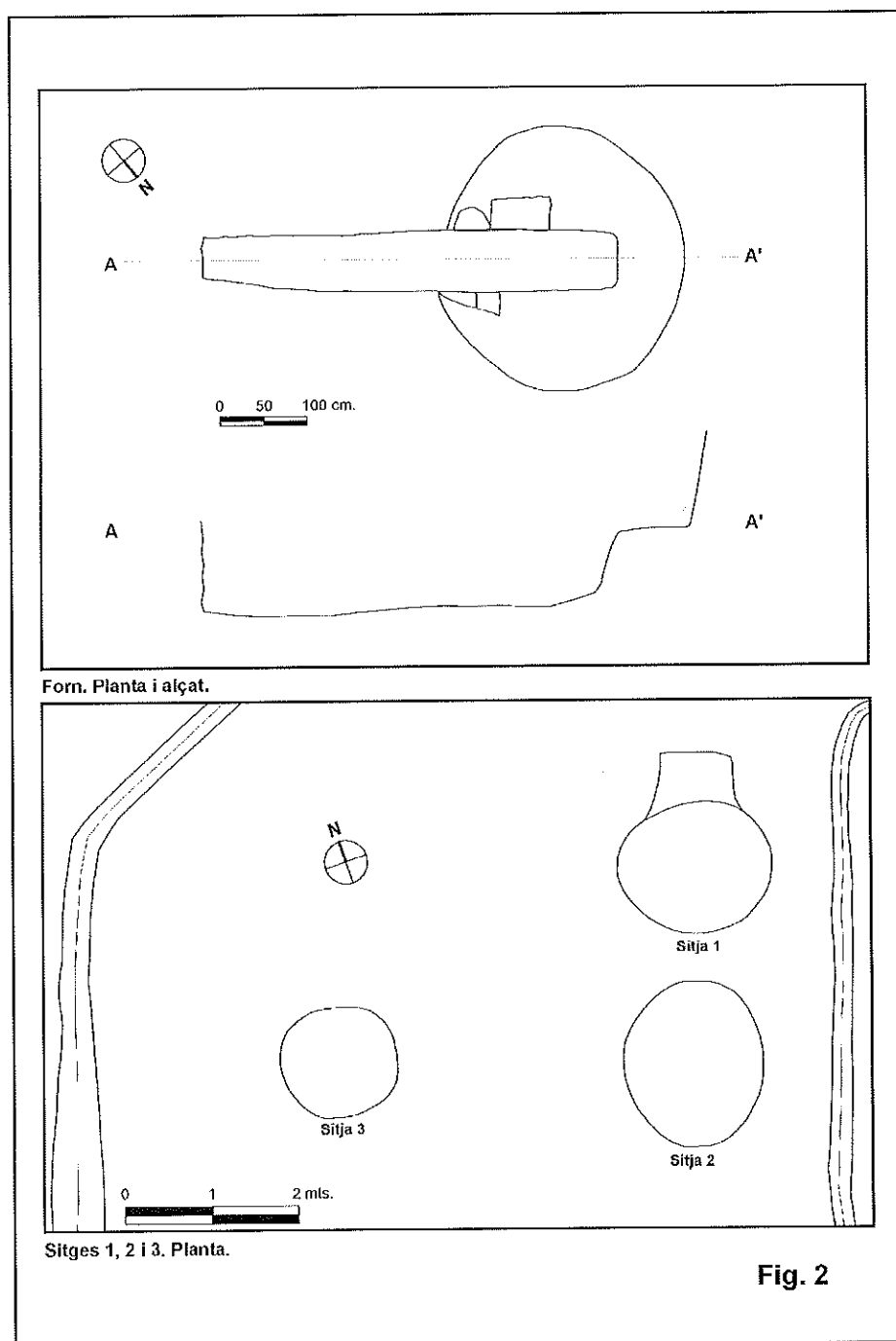
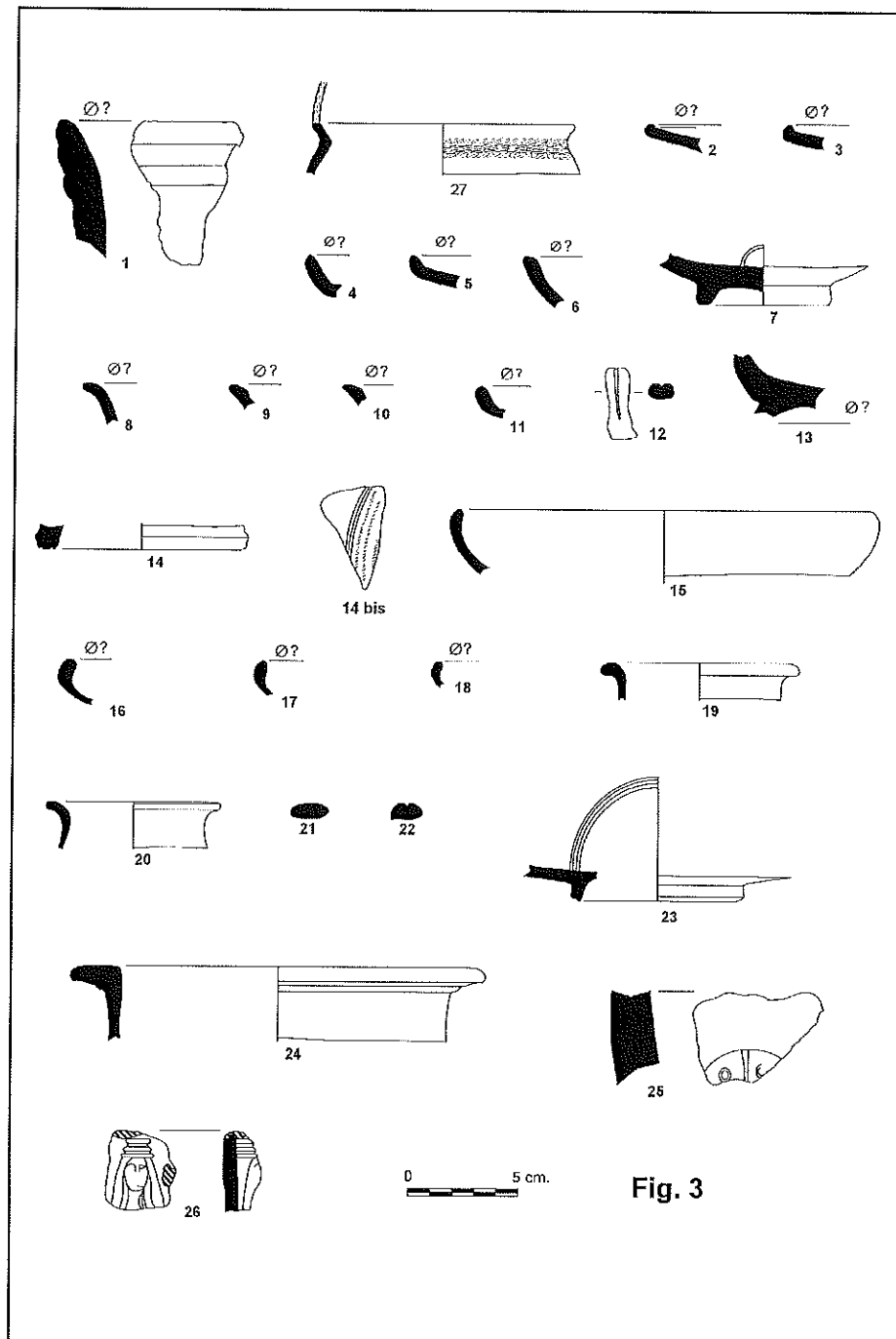

Fig. 2

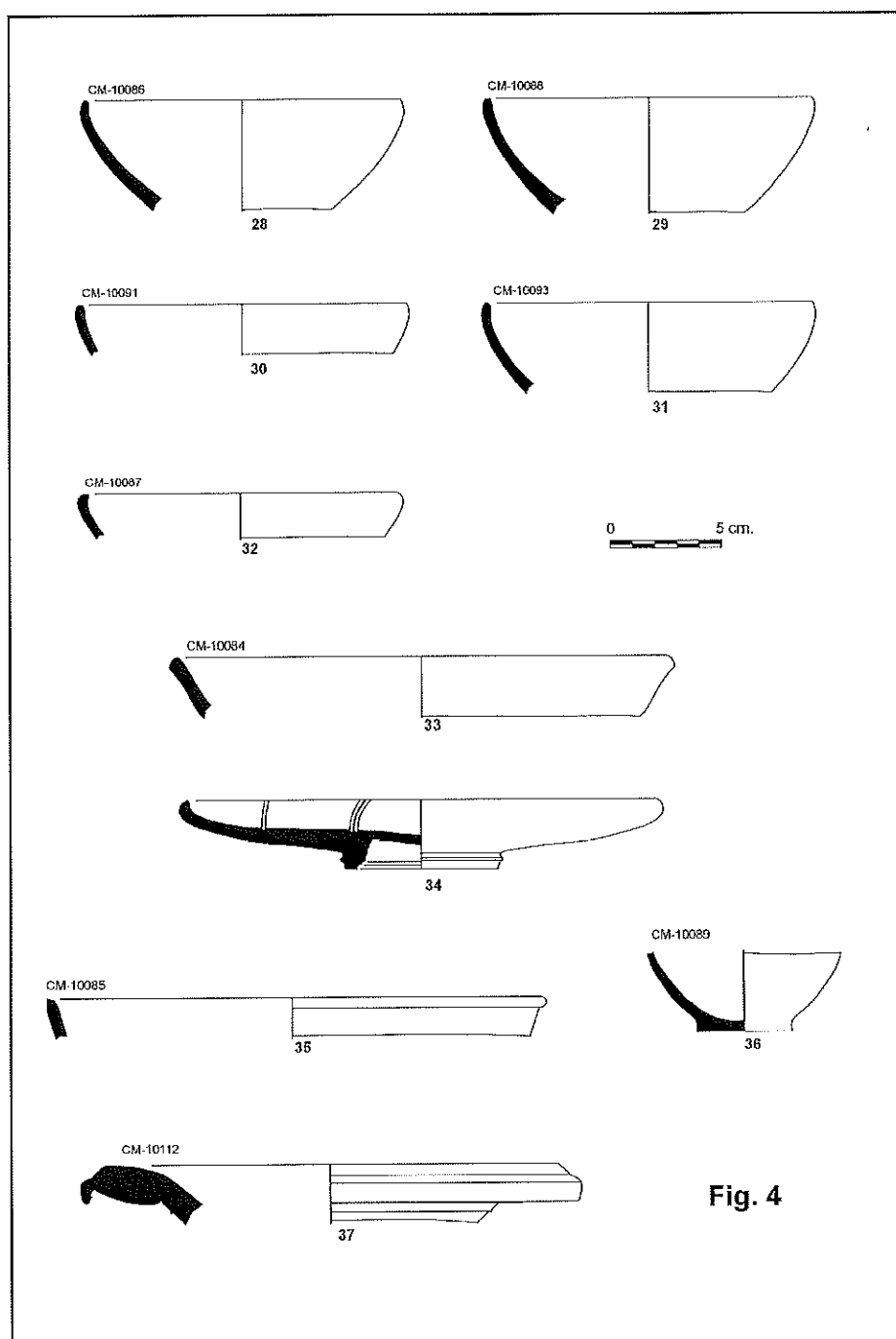

Fig. 4

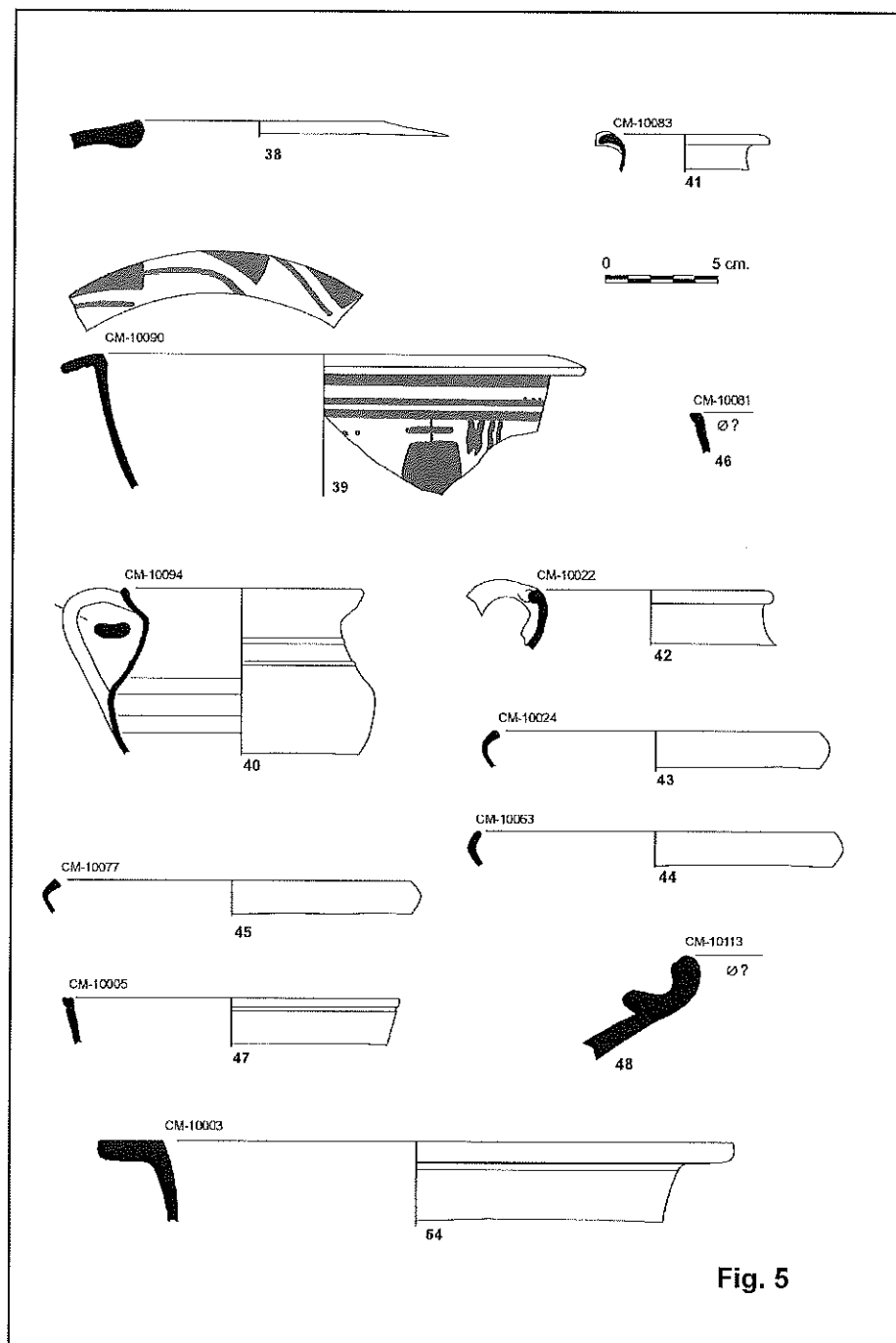

Fig. 5

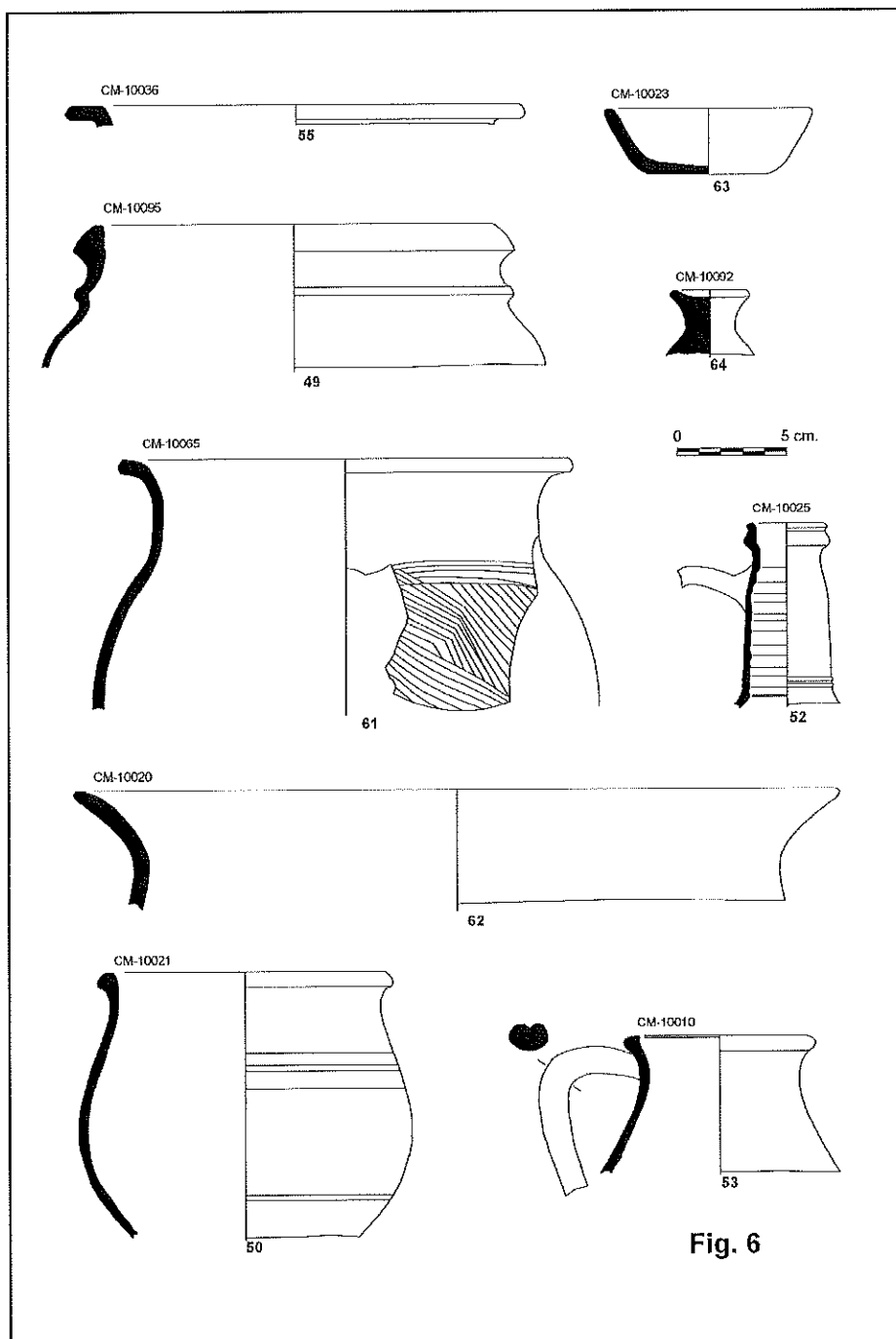
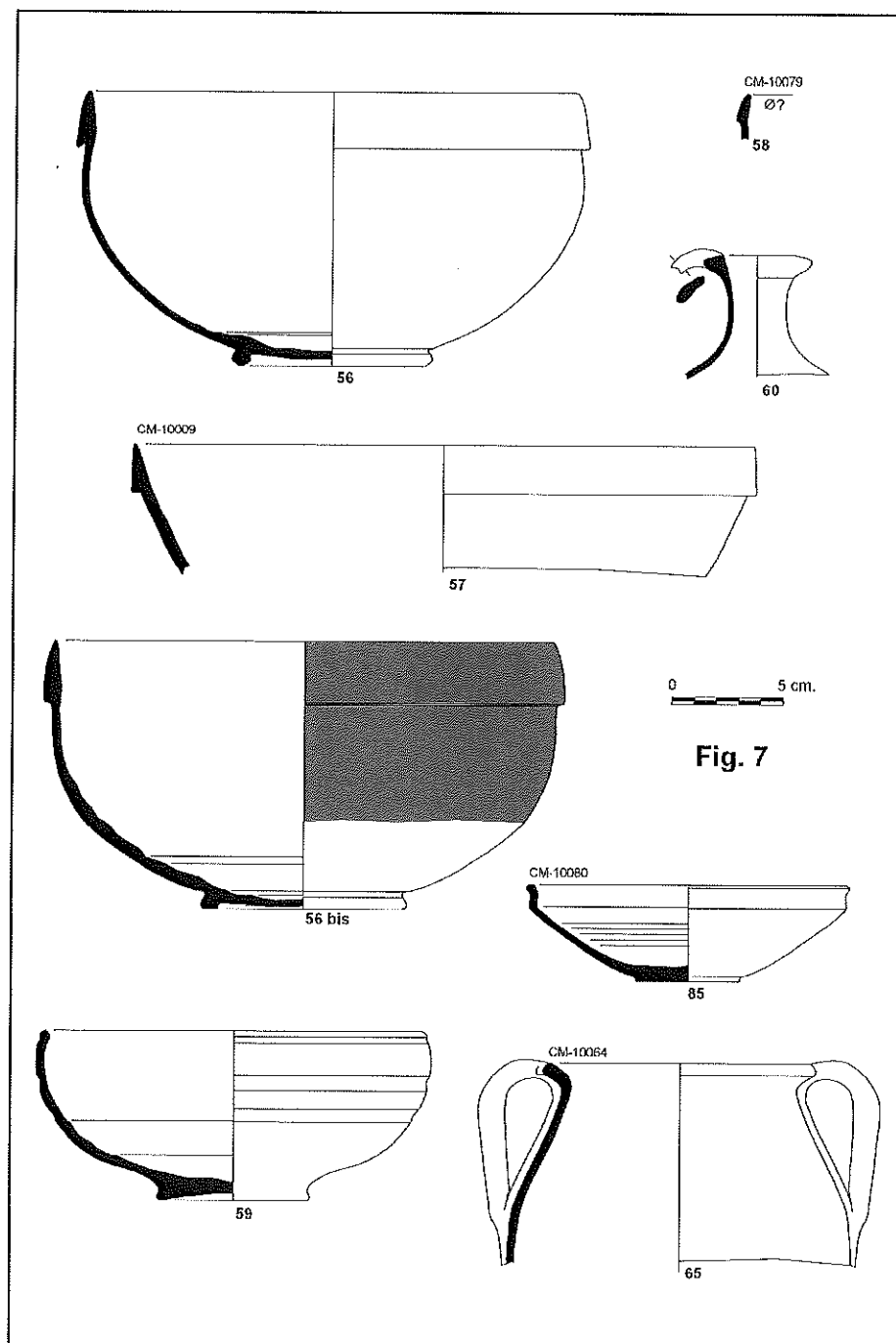
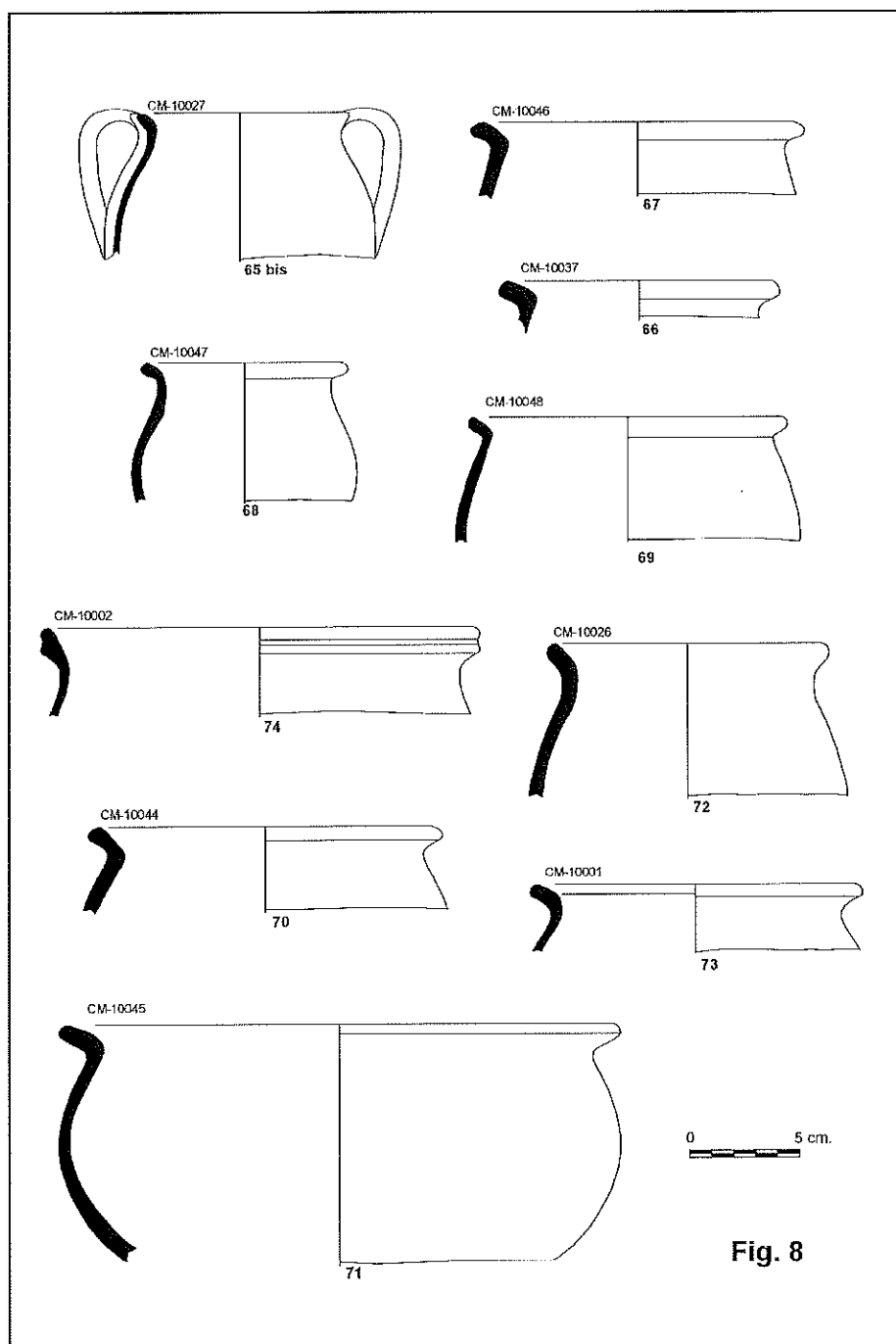
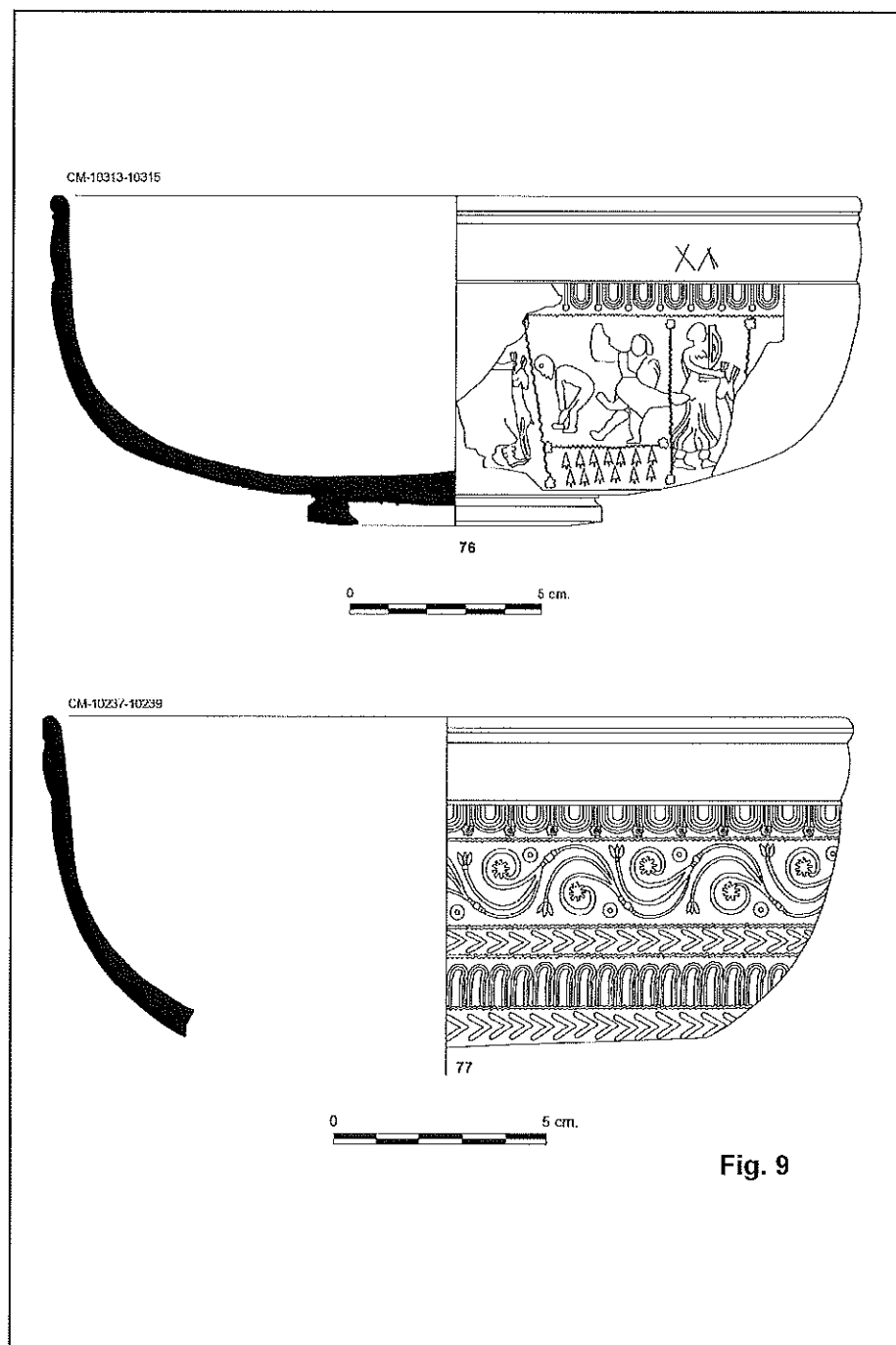
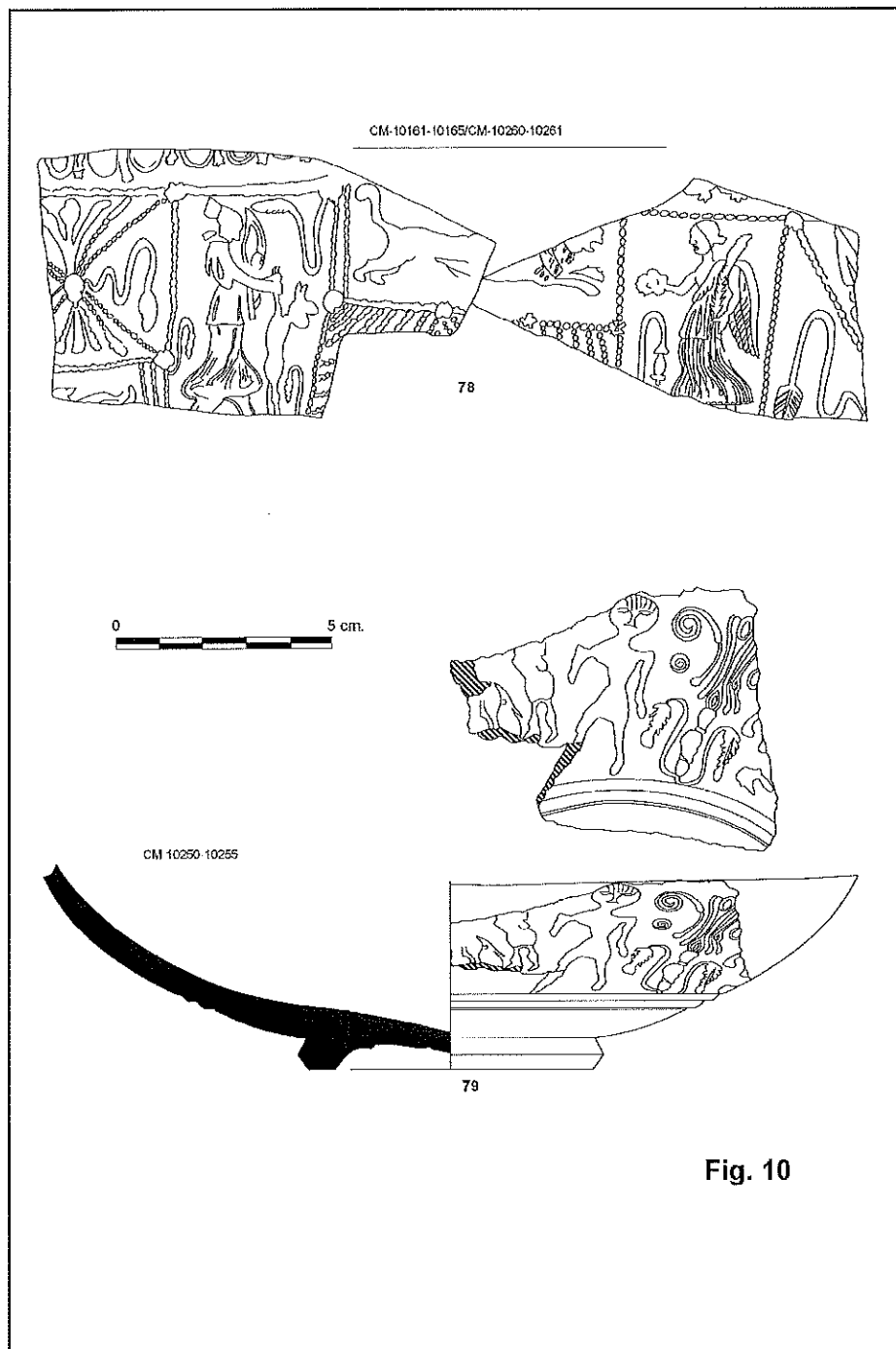

Fig. 6

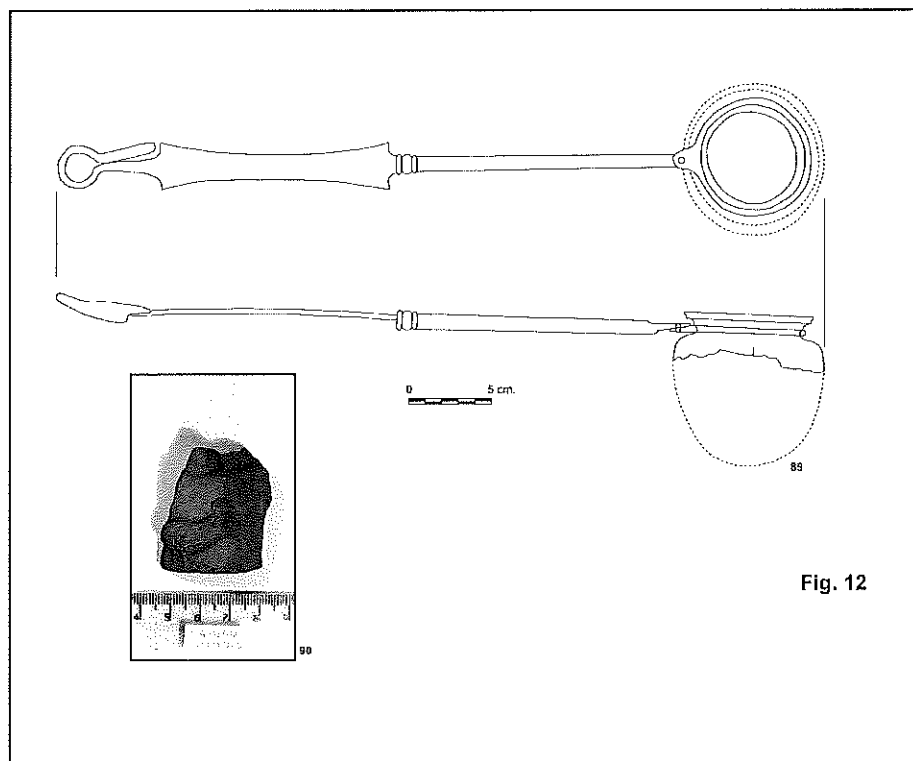

Fig. 12

